

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel, Χ. Ἀνδρούτσος τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ernst Hoffman τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Erich Frank τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg, Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης, Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, Κωνστ. Λογοθέτης τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, Χαρ. Τζωρτζόπουλος ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, Franz Böhm διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας, Παν. Κανελλόπουλος διδάκτωρ τῆς Νομικῆς, Κωνστ. Ἰσάτσος, Ἰω. Θεοδορακόπουλος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

Διευθυνόμενον
ὑπὸ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
"ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ,"
ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ COMTE

ΚΑΙ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΓΝΩΣΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΩΝ ΑΥΤΗΣ (1)

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

1.—'Ο **Αύγουστος Comte** είναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἢ τοῦ λεγομένου θετικισμοῦ (Positivismus). Λέγοντες, ὅτι ὁ **Comte** εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ θετικισμοῦ, δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ὁποίου συνελήφθη ἡ «θετικὴ» περὶ τοῦ κόσμου θεωρία. Ἡ φιλοσοφία τοῦ **Comte** ἀπέρρευσε ἐκ τάσεων προηγηθεισῶν αὐτῆς, ἰδίᾳ ἐκ τῶν τάσεων, ὧν ἡ ὕπαρξις ἐνεσαρκώθη εἰς τὸ ἔργον τοῦ ὑπὸ τοῦ **Durkheim** ὡς τοῦ καθ' αὐτὸ ἰδρυτοῦ τοῦ θετικισμοῦ χαρακτηριζομένου **Saint-Simon** (2). Ἐὰν θέλωμεν μάλιστα νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ἀπαιτέραν κοσμοθεωρητικὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἀπέρρευσε ἡ φιλοσοφία τοῦ **Comte**, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ καταφύγωμεν εἰς τοὺς φιλοσόφους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ συνδέωνται ὡς ὁ **St. Simon**, ἀμέσως πρὸς αὐτόν, ἐχάραξαν ἐν τούτοις πρῶτοι τὴν πρὸς τὸν θετικισμὸν ὁδηγήσαν ὁδόν. Οἱ φιλόσοφοι οὗτοι εἶναι οἱ κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ **Locke** βασιθεύοντες καὶ διὰ τοῦ μετασχηματισμοῦ αὐτῆς πρὸς ἰδίᾳς ἀπόψεις ἀχθέντες **Hume** καὶ **Condillac**. Ὁ πρῶτος διὰ τῆς ὀνομασιτικῆς (νομιναλιστικῆς) περὶ ἰδεῶν θεωρίας του, καθ' ἣν αὐταὶ

(1) Ἡ πραγματεία αὕτη ἐξήχθη ἐκ τοῦ δευτέρου τμήματος τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἐργασίας: «Ἱστορία καὶ κριτικὴ τῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν». Κυρίως παραλείπονται ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ αἱ παράγραφοι, ἃς ὁ συγγραφεὺς ἀφιερῶι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐκτίμησιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐφήρμοσεν ὁ **Comte** τὸν νόμον τῶν τριῶν σταδίων ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνθρωπότητος.

(2) **Emile Durkheim**, *Le Socialisme*, Paris 1928, σ. 150 κ.έ.

δὲν εἶναι εἰ μὴ ἀπλᾶ προϊόντα ἐντυπώσεων, ἀνήγαγε τὰ πάντα εἰς τὸν διὰ τῆς ἐμπειρίας συλληπτὸν κόσμον, ἀρνηθεὶς τὴν ὑπαρξιν κόσμου ξένου πρὸς τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἀπλῶς νοητοῦ (1). Ὁ δεύτερος, τύπος ἀντιπροσωπευτικὸς τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ, ἤχθη ὡσαύτως πρὸς θεωρίας διεπομένας ὑπὸ χαρακτῆρος ὀνοματιστικοῦ καὶ δὴ αἰσθησιαρχικοῦ (2). Ὡς συνέχισις τοῦ ἔργου αὐτῶν δέον νὰ θεωρηθῇ — καὶ ἐθεωρήθη ἤδη — (3) ἡ φιλοσοφία τοῦ C o m t e. Ἐὰν παρὰ ταῦτα ὀνομάζωμεν τὸν C o m t e ἰδρυτὴν τοῦ θετικισμοῦ, τοῦτο ἀρεῖται κυρίως εἰς τοὺς ἐξῆς λόγους : α) εἰς τὸ ὅτι τόσον ὁ H u m e ὡς καὶ ὁ C o n d i l l a c, παρὰ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτοὺς θετικιστικὴν τάσιν, δὲν ἦσαν τελείως ἀπηλλαγμένοι τῶν, κατὰ C o m t e, «μεταφυσικῶν» προκαταλήψεων τῆς καθαρᾶς θεωρίας τοῦ λόγου (τοῦ H u m e μάλιστα χρησιμεύσαντος καὶ ὡς προδρόμου τοῦ K a n t (4) καὶ β) εἰς τὸ ὅτι πρῶτος ὁ C o m t e ἀπεκρυστάλλωσε σύστημα θετικῆς φιλοσοφίας πλήρες καὶ ἁρμονικόν, σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐπέστρεψεν εἰς αὐτόν, ὅπως ἐμφανισθῆ, οὐχὶ μόνον ἀπέναντι τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων φιλοσόφων, ἀλλ' ἀπέναντι αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀμέσως συνδεομένου πρὸς αὐτόν διδασκάλου του S t. S i m o n, ὡς ὁ ἰδρυτῆς τοῦ θετικισμοῦ.

Εἰς τί ἀκριβῶς συνίσταται ἡ ἰδιορρυθμία τῆς θετικῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας ;

Ἐξ ἧς ἐποχῆς ἤρξατο συστηματικῶς ἀναζητούμενη ἡ ἀλήθεια τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων, ὑπερπηδῆσαν τὴν φαινομενικότητα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἐπιστοποίησε τὴν ὑπαρξιν κόσμου κειμένου ὑπεράνω τῆς ἀπλῆς πραγματικότητος τῶν φαινομένων, κόσμου ἀποτελοῦντος τὴν ἀληθῆ πραγματικότητα. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλλήνων

(1) Πρὸβλ. κυρίως D a v i d H u m e, Eine Untersuchung über den menschlichen Verstand (Herausgegeben von Raoul Richter), Leipzig 1920 σ. 17 κ. ἐ.

(2) Πρὸβλ. W i l h e l m W i n d e l b a n d, Lehrbuch der Geschichte der Philosophie, Tübingen 1921, σ. 401 κ. ἐ.

(3) Wilhelm Windelband, op. cit., σ. 550.

(4) Πρὸβλ. I m m a n u e l K a n t, Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können, Vorwort.

φιλοσόφων μέχρι **Πλάτωνος** και **Ἀριστοτέλους** ὑπέστη ἡ τοιαύτη περὶ τοῦ κόσμου θεωρία πολλὰς μεταβολὰς ἐν σχέσει πρὸς τὸ περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ἕκαστος ἐξ αὐτῶν προσεπάθησε νὰ προσδώσῃ εἰς τὸν μόνον διὰ τῆς νοήσεως καὶ οὐχὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως συλληπτὸν κόσμον τῆς ἀληθοῦς πραγματικότητος. Πάντως, ἐξαιρέσει τῶν σοφιστῶν, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι ἐχάραξαν τὴν πρὸς τὴν αἰσθησιαρχίαν καὶ τὸν ψυχολογισμὸν ὁδηγήσασαν ὁδόν, ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων φιλοσόφων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἐθεωρήθη ὡς ἀναμφισβήτητος ἢ ὑπαρξίς τοῦ ἀπλῶς νοητοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος, κατὰ μὲν τὸν **Δημόκριτον**, ἀποτελεῖ τὸ *ἔτερον ὄν*, κατὰ δὲ τὸν **Πλάτωνα** τὸ *ὄντως ὄν* ἢ τὴν *οὐσίαν*. Ὁ **Πλάτων** μάλιστα ἐβάσισεν ἐπὶ τοῦ κόσμου τῆς ἀληθοῦς πραγματικότητος, ὡς περιεχόμενον τοῦ ὁποῖου ἐθεώρησε τὰς *ιδέας*, ὁλόκληρον τὸ γνωσεολογικὸν πρόβλημα, ἐξαοτήσας οὕτω ἐκ τοῦ κόσμου τοῦτου καθαρῶς ἐπιστημονικῶς (καὶ οὐχὶ μεταφυσικῶς, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ φιλόσοφοι) τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ κινουμένου αἰσθητοῦ καὶ ἀπλῶς πραγματικοῦ κόσμου. Μόνον ἢ ψυχὴ εἶναι εἰς θέσιν, κατὰ Πλάτωνα, νὰ μεταβίβῃ τὸ ἄπειρον εἰς πέρας, τὸ ἄμορφον εἰς μορφήν καὶ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς αἰσθητικὴν, ἠθικὴν ἢ ἐπιστημονικὴν σύλληψιν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ διαμόρφωσιν τοῦ ἀπλῶς πραγματικοῦ. (1)

Ἀπέναντι τῆς οὕτω πῶς παραδοθείσης εἰς τὴν δυτικὴν φιλοσοφίαν τῶν νεωτέρων χρόνων θεωρίας περὶ τοῦ κόσμου δύο κυρίως θεμελιώδεις *θέσεις* ἐσημειώθησαν : ἡ τοῦ **Kant** καὶ ἡ τοῦ **Comte**. Ἡ πρώτη ἐθέσπισε τὸν «κριτικισμόν», ἡ δευτέρα τὸν «θετικισμόν». *Ἡ πρώτη ἀνεγέννησεν, ἡ δευτέρα ἀνεχαίτισε τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν.* Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία ἀνεγέννησεν αὐτήν, παραδεχθεῖσα ὡς δυνατὴν τὴν κριτικὴν τοῦ λόγου, δηλαδή τὴν ἔρευναν περὶ τῆς δυνατότητος συνθετικῶν κρίσεων *a priori*. (2) Ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς ἐπήγασαν αἱ θεμελιώδεις κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας, αἱ βασίζουσαι ταύτην ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ λόγου καὶ συνδεόμεναι

(1) Πρὸβλ. κυρίως : Johannes Theodorakopoulos, *Platons Dialektik des Seins* (Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte) Tübingen 1927.

(2) Πρὸβλ. Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft, Der Analytik der Begriffe zweites Hauptstück, Erster Abschnitt.*

κυρίως πρὸς τὰ ὄνόματα τῶν Cohen, Husserl καὶ Rickert. Ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἀντιθέτως, ὀρμηθεῖσα ἐκ τῆς θεωρίας περὶ ἀποκλειστικῆς ὑπάρξεως τοῦ κατὰ χρόνον, δηλαδή τοῦ ψυχολογικοῦ συνειδότητος, ἐθεώρησε τὰ πάντα ὡς σχετικὰ καὶ ὡς μὴ ἀναγόμενα εἰς κόσμον κείμενον ὑπεράνω τοῦ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ κινουμένου κόσμου τῶν φαινομένων. Συμπληρώσας οὕτω ὁ θετικισμὸς τὴν γραμμὴν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἤδη χαράξει αἱ προηγηθεῖσαι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Comte αἰσθησιαρχικαὶ καὶ ψυχολογικαὶ κατευθύνσεις, διέκοψε πᾶσαν ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἔλαβε θέσιν ἀντίθετον πρὸς πᾶσαν θεωρίαν τοῦ καθαροῦ λόγου.

2—Θεωρία λοιπὸν τοῦ λόγου καὶ θετικὴ περὶ τοῦ κόσμου ἰδέα εἶναι πράγματα ἀσυμβίβαστα. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ὁ Comte, ἐν ἀγνοίᾳ εὐρισκόμενος οὐχὶ μόνον τῶν ἐρευνῶν τοῦ Kant, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔργου τοῦ Πλάτωνος, δὲν φαίνεται σταθμίσας, ὅσον θὰ ἔπρεπε, τὴν κατὰ πάσης θεωρίας τοῦ λόγου στραφεῖσαν χειρονομίαν του. Μόνον τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν εὐκολίαν, μεθ' ἧς κατεδίκασεν οὗτος πᾶσαν τοιαύτην θεωρίαν (1). Καὶ ποία ὑπῆρξεν ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρεθεῖσα διάδοχος τῆς θεωρίας τοῦ λόγου; Τὴν θεωρίαν τοῦ λόγου—(καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πρώτην θεμελιώδη συνέπειαν τοῦ θετικισμοῦ)—ἀντικατέστησεν ὁ Comte διὰ τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος. Ἡ ἀρχή, ὅτι τὰ πάντα εἶναι σχετικὰ, ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν πιστοποίησιν τῆς σχετικότητος τοῦ πνεύματος. Δεδομένης τῆς σχετικότητος αὐτοῦ, τὸ μόνον, ὅπερ ὑπολείπεται εἰς τὸν ἐρευνητήν, εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀναζήτησις καὶ πιστοποίησις τῶν σταδίων, τὰ ὁποῖα διέρχεται, ὑθιόμενον ὑπὸ τῶν σχετικῶν προσανατολισμῶν αὐτοῦ, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Καὶ ποία εἶναι τὰ στάδια, ἅτινα διέρχεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα;

Ὁ St. Stimon καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Turgot εἶχον προβῆ εἰς πιστοποίησιν—ἀδιάφορον ἂν εἰς πιστοποίησιν ὀρθὴν ἢ ἐσφαλμένην—τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος διήλθε τρία στάδια θεμελιωδῶν προσανατολισμῶν: τὸ θεολογικόν, τὸ μεταφυ-

(1) Περὶ π, χ. Auguste Comte, Cours de philosophie positive, Tome premier, 5e édition, 1907. σ. 18 κ. ἔ.

σικόν και τὸ θετικόν στάδιον (1). Τὴν πιστοποίησιν ταύτην, ἀπέναντι τῆς ὁποίας οἱ ἄνωτέρω μνημονευθέντες διδάσκαλοι τοῦ C o m t e ἐπέδειξαν ἐπιφυλακτικότητά τινα, ἀνήγαγεν οὗτος εἰς νόμον ἀπόλυτον τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ὁ νόμος οὗτος—ὁ νόμος τῶν τριῶν σταδίων—ἀποτελεῖ τὴν βῆσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ C o m t e και δὴ τὴν βῆσιν, ἐξ ἧς ὠρμήθη και ἡ κοινωνιολογικὴ θεωρία αὐτοῦ.

Οὕτω πως ὁ C o m t e, ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ κατὰ παντός τοῦ «μεταφυσικοῦ» και «ἀπολύτου», ὑπέστη τὸ πρῶτον «μεταφυσικόν» ὀλισθήμα και ἐθέσπισε νόμον ἀπόλυτον. Ἡ σχετικότης τῶν πάντων ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν πιστοποίησιν τῆς σχετικότητος τοῦ πνεύματος. Ἡ σχετικότης τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἀρνησιν πάσης θεωρίας τοῦ λόγου και εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ἀπλῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος. Ἡ ἱστορία ὅμως τοῦ πνεύματος ἀπεκάληφεν εἰς αὐτὸν τὸ ἀπόλυτον, ἀπὸ τῆς ἀρνήσεως ἀκριβῶς τοῦ ὁποίου εἶχεν ὀρμηθῆ. Τὸ πνεῦμα, κατὰ τὸν C o m t e, εἶναι ἠναγκασμένον νὰ διέσχεται διαδοχικῶς τρία θεωρητικὰ στάδια, τῶν ὁποίων ἡ διαδοχὴ προσδιορίζεται ὑπὸ ἀπολύτου φυσικοῦ νόμου. Τὰ στάδια αὐτὰ εἶναι : τὸ θεολογικόν ἢ πλασματικόν, τὸ μεταφυσικόν ἢ ἀφηρημένον και τὸ ἐπιστημονικόν ἢ θετικόν (2).

3 - Τὶ ἐννοεῖ ὁ C o m t e δι' ἐκάστου τῶν σταδίων αὐτῶν και ἐπὶ τίνων ἐπιχειρημάτων βασίζει οὗτος τὴν ὑπαρξιν τοῦ προσδιορίζοντος αὐτὰ ἀπολύτου φυσικοῦ νόμου ;

Ὡς θεολογικόν στάδιον θεωρεῖ ὁ C o m t e ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἐστραμμένον πρὸς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἀπολύτου, ἀνακαλύπτει αὐτὸ εἰς τὸ πρόσωπον ὄντων ὑπερφυσικῶν, ἐκ τῆς ὑπάρξεως και ἐνεργείας τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶ τὴν ὑπαρξιν ἀπάντων τῶν φαινομένων (3).

Ὡς μεταφυσικόν χαρακτηρίζει ὁ C o m t e τὸ στάδιον ἐκεῖνο.

(1) P a u l B a r t h, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, I, Leipzig 1922, σ. 167.

(2) A u g u s t e C o m t e, op. cit., I, σ. 2. Ἡ θέσπισις τοῦ νόμου αὐτοῦ διετυπώθη κατὰ πρῶτον ἐν τῷ ἐν ἔτει 1822 δημοσιευθέντι «Plan des travaux scientifiques pour réorganiser la société». Ἐκτοτε ἀπετέλεσεν ὁ νόμος οὗτος τὴν βῆσιν πάσης θεωρητικῆς ἐνασχολήσεως τοῦ C o m t e.

(3) C o m t e op. cit., I, σ. 2.

κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀκόμη εὐρισκόμενον τῶν θεολογικῶν προσανατολισμῶν αὐτοῦ, ἀντικαθιστᾷ τὰ ὑπερφυσικά ὄντα διὰ δυνάμεων ἀφηρημένων, πρὸς τὰς ὁποίας θεωρεῖ ἀνταποκρινομένας τὰς διαφόρους σφαίρας τῶν φαινομένων (1).

Τέλος ὡς θετικὸν στάδιον χαρακτηρίζει ὁ Comte ἐκείνου κατὰ τὸ ὁποῖον παύει ὁ ἄνθρωπος ἀναζητῶν τὸ ἀπόλυτον καὶ παρατηρεῖ τὰ φαινόμενα πρὸς τὸν ἀποκλειστικὸν πλέον σκοπὸν τῆς ἀνευρέσεως τῶν προσδιοριζόντων αὐτὰ φυσικῶν νόμων (2).

Τὰ ἐπιχειρήματα, ἐφ' ὧν βασίζεται ὁ Comte πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ νόμου τῶν τριῶν σταδίων εἶναι τὰ ἑξῆς :

Ἡ ἀτομικὴ ἱστορία ἐκάστου ἀνθρώπου διέρχεται διαδοχικῶς καὶ ἀναγκαστικῶς τὰ τρία ἀνωτέρω μνημονευθέντα στάδια ἐξελίξεως.

Ἀρκεῖ, κατὰ τὸν Comte, νὰ ρίψῃ τις τὸ βλέμμα του εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἱστορίαν διὰ νὰ πιστοποιήσῃ τὸ γεγονός, ὅτι, ἐν ᾧ κατὰ

τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ὑπῆρξε θεολόγος, κατὰ τὴν νεότητά ἐγένετο μεταφυσικὸς καὶ τέλος κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν προήχθη εἰς φυσικὸν καὶ θετικιστὴν (3).

Ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀτόμων, πιστοποιεῖται κατὰ τρόπον ἀνάλογον (τὴν ἀναλογίαν ταύτην μεταχειρίζεται ὁ Comte κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Pascal (4) καὶ

ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ προσπάθεια αὐτοῦ, ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχήματος τῶν

τριῶν σταδίων, προσπάθεια, ἥτις, ἐξηρητημένη ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς περὶ κοινωνικῆς δυναμικῆς θεωρίας αὐτοῦ, καταβάλλεται εἰς τοὺς

δύο τελευταίους τόμους τοῦ θεμελιώδους ἔργου του, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταστῇ ἐνταῦθα ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας ἀναπτύξεως (5).

Ἐν τῷ προκειμένῳ περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῶν γενικῶν γραμμῶν, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Comte ἀναπτύσσει ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργου αὐτοῦ. Συμφώνως πρὸς αὐτὰς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διανοηθῇ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θετικῶς

(1) Comte, op. cit., I, σ. 2 κ. ἐ.

(2) Comte, op. cit., I, σ. 3.

(3) Comte, op. cit., I, σ. 4.

(4) Πρβλ. Comte op. cit., Tome IV (Paris 1908), σ. 123.

(5) Ἡ προσπάθεια αὕτη καθίσταται ἀντικείμενον λεπτομεροῦς ἀναπτύξεως ἐν τῷ μνημονευθέντι ἤδη ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἔργῳ τοῦ συγγραφέως.

Πᾶσα θετική θεωρία προϋποθέτει παρατήρησιν, ἡ ὁποία ὅμως πάλιν ἔχει ἀνάγκην θεωρητικοῦ ὀριμητορίου. Οὕτω πρὸς ὃ ἄνθρωπος, πιεζόμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ὅπως παρατηρήσῃ τὸν κόσμον διὰ τὴν ἀποκτήσῃ πραγματικῶς περὶ αὐτοῦ θεωρίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ὅπως ὀριμηθῇ ἀπὸ θεωρίας τινὸς διὰ τὴν παρατηρήσῃ τὸν κόσμον ἵνα περιέλπτεν εἰς φαῦλον κύκλον, ἔαν δὲν ἔστεγάζετο προσωρινῶς ὑπὸ τὰς **αὐθορμήτως** ἀναπτυχθείσας θεολογικὰς ἀντιλήψεις, τοῦ καθαρῶς θεολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς πρωτογόνου φιλοσοφίας ἀνταποκριθέντος οὕτω πρὸς ἀνάγκην «λογικὴν» (1). Διὰ τὴν πηδήσῃ μετὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς πρωτογόνου καὶ αὐθορμήτου θεολογικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν θετικὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία εἶναι «ἡ ἀληθὴς τελικὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος», δηλαδή ἡ κατάστασις, «πρὸς ἣν τοῦτο ἀνέκαθεν ἔτεινεν», ἀπληθήθη «μεταβατικὴ τις φιλοσοφία», φιλοσοφία «χαρακτῆρος νόθου», καὶ ὡς τοιαύτη ἐνεφανίσθη ἡ ἀντικαταστήσασα τὰ ὑπερφυσικὰ ὄντα δι' ἀφηρημένων ἐγνοιῶν μεταφυσικὴ (2). Ἡ μεταφυσικὴ φιλοσοφία, μὴ γεννηθεῖσα εἰ μὴ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς μεταβάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰς τὴν **τελικὴν** κατάστασιν αὐτοῦ (3), ᾠδήγησε—καὶ ὅπου δὲν ᾠδήγησεν ἀκόμη πλήρως : διὰ ὀδηγήσῃ — πρὸς τὴν θετικὴν φιλοσοφίαν. Αὕτη κέκτηται τὸν ἐξῆς θεμελιώδη χαρακτῆρα : ὅτι θεωρεῖ ἅπαντα τὰ φαινόμενα «ὡς ὑποτεταγμένα ὑπὸ ἀμεταβλήτους φυσικοῦς νόμους», πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ὁποίων δέον νὰ καταβληθῇ πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια, ἐπιδιωκομένης τῆς ἀναγωγῆς αὐτῶν εἰς τὸν ἐλάχιστον

(1) C o m t e o p. cit., I, σ. 5. Πρὸς καὶ οp. cit., IV, σ. 347 κ. ἐ., ἰδίᾳ σ. 351, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτὰ πράγματα. Νέον τι περιλαμβάνουν μόνον αἱ σελίδες 353—361, ὅπου ὁ C o m t e ομιλεῖ οὐχὶ ἀπλῶς περὶ τῆς «λογικῆς», ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς «ἠθικῆς» καὶ «κοινωνικῆς» ἀνάγκης, ἡτις ᾤθησε τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον εἰς τὴν θεολογικὴν περὶ τοῦ κόσμου θεωρίαν.

(2) C o m t e, οp. cit., I, σ. 7. Περὶ τῆς ἀναποτρέπτου τάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὸ θετικὸν καθεστὼς ὀμιλεῖ ὁ C o m t e διεξοδικῶς καὶ ἐν ; οp. cit., IV, σ. 362 κ. ἐ.

(3) C o m t e, οp. cit., IV, σ. 369 κ. ἐ.

δυνατόν ἀριθμὸν καὶ ἀναγνωριζομένης τῆς μεταιότητος τῆς ἀναζητήσεως ἀρχικῶν ἢ τελικῶν αἰτίων (1).

Κατὰ τὸν C o m t e, πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι ἦσαν ἠναγκασμένα νὰ διέλθωσι καὶ τὰ προηγηθέντα τοῦ θετικισμοῦ στάδια, τῆς θετικοποιήσεως αὐτῶν ἀρξαμένης ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ **Βάκωνος**, τοῦ **Καρτεσίου** καὶ τοῦ **Γαλιλαίου** (2). Ἡ μόνη ἐπιστήμη, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν C o m t e, εἶχε μείνει μέχρι τῶν ἡμερῶν του ὑποτεταγμένη ὑπὸ τὴν θεολογικὴν καὶ μεταφυσικὴν φιλοσοφίαν, εἶναι ἡ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἐρευνῶσα κοινωνικὴ φυσικὴ ἢ κοινωνιολογία (3). Ἡ **θετικοποίησις αὐτῆς ἀπετέλεσε καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ὅλου ἔργου του** (4). Περὶ τοῦ σκοποῦ, ὅστις κυρίως ὥθησεν αὐτὸν εἰς τὴν θετικοποίησιν τῆς κοινωνιολογίας ὁμιλεῖ ὁ C o m t e σαφῶς. Ὁ σκοπὸς οὗτος ὑπῆρξε **πολιτικός**. Διὰ τῆς θετικοποιήσεως τῆς κοινωνιολογίας καὶ κατ'ἀκολουθίαν διὰ τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς θετικῆς φιλοσοφίας θὰ ἐδημιουργεῖτο, κατὰ τὸν C o m t e, ἡ μόνη σταθερὰ βῆσις πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῆς κοινωνίας (5). Τὴν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς του ἐθεώρει οὗτος μαστιζομένην ὑπὸ βαρυτάτης **κρίσεως**, τῆς ὁποίας τὴν ὑπαρξιν ἀπέδιδεν εἰς τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὴν **πνευματικὴν ἀναρχίαν** (6). Ὁ C o m t e, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῶν C o n d o r c e t καὶ S a i n t - S i m o n, (7) ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀρχήν, καὶ ἦν «πᾶς κοινωνικὸς μηχανισμὸς βασίζεται **τελικῶς** ἐπὶ ἰδεῶν». (8) Ἡ ἐποχὴ του, μὴ ἔχουσα ὀλοκληρώσει τὴν θετικὴν «ἰδεολογίαν», ἀλλὰ ταλαντευομένη ἀκόμη μεταξὺ αὐτῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς θεολογικῆς καὶ μειωφυσικῆς φιλοσοφίας ἀφ' ἑτέρου, κατείχετο ὑπὸ πνευματικῆς ἀναρ-

(1) C o m t e, op. cit., I, σ. 8. Πρβλ. καὶ op. cit., Tome VI (Paris 1908), σ. 424 κ. ἑ.

(2) C o m t e, op. cit., I, σ. 10.

(3) C o m t e, op. cit., I, σ. 11.

(4) C o m t e, op. cit., I, σ. 12.

(5) C o m t e, op. cit., I, σ. 26.

(6) C o m t e, op. cit., I, σ. 26.

(7) Ἐν σχέσει πρὸς τοὺς C o n d o r c e t καὶ S t. S i m o n πρβλ. P. B a r t h, op. cit., σ. 166, ὑποσ. 3, καὶ E m i l e D u r k h e i m, op. cit., σ. 128.

(8) C o m t e, op. cit., I, σ. 26.

χίας, ἡ ὁποία ἦτο προσωρισμένη νὰ τετατισθῆ διὰ τῆς θετικοποιήσεως καὶ τῆς κοινωνιολογίας. (1) Δι' αὐτῆς θὰ ἐπετυγχάνετο ὁ θροιάμβος τῆς θετικῆς φιλοσοφίας καὶ διὰ τοῦ θροιάμβου τῆς θετικῆς φιλοσοφίας θὰ ἀπεκαθίστατο ἡ τάξις ἐν τῇ κοινωνίᾳ (2).

4. — Ἄς ἐξετάσωμεν ἤδη, πῶς ἐννοεῖ ὁ C o m t e τὴν θετικοποίησιν τῆς κοινωνιολογίας καὶ ἐπὶ τίνων ἐπιχειρημάτων βασίζει οὗτος γενικῶς τὴν περὶ ἀπολύτου φυσικῆς νομοτελείας θεωρίαν αὐτοῦ :

Ἡ ἀληθῆς ἐπιστήμη ἀπαρτίζεται, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀπλὴν ἐμπειρικὴν γνῶσιν, κατὰ τῆς ὁποίας στρέφεται ὁ C o m t e ἐξ ἴσου ὡς καὶ κατὰ «μυστικισμοῦ», ἐκ νόμων καὶ οὐχὶ ἐκ πραγματικῶν γεγονότων, ἅν καὶ τὰ γεγονότα ἀποτελοῦν τὸ ἀναγκαῖον στήριγμα τῶν νόμων (3). Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας συνίσταται «ἀναγκάως» εἰς τὴν «διαρκῆ ὑποταγὴν ἀπείντων τῶν φαινομένων, ἀνοργάνων καὶ ὀργανικῶν, φυσικῶν καὶ ἠθικῶν, ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν, ὑπὸ νόμους αὐστηροῦς ἀμεταβλήτους», ἄνευ τῶν ὁποίων πᾶσα πρόβλεψις τοῦ μέλλοντος θὰ ἦτο ἀδύνατος καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ πραγματικὴ ἐπιστήμη θὰ ἔμενε προσκεκολλημένη εἰς τὸ ἐπίπεδον ἀπλοῦ καὶ ἀκάρπου ἐμπειρισμοῦ (4).

Ἴδου λοιπὸν ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ C o m t e : ἡ γνῶσις χάριν τῆς προγνώσεως. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἣτις ἀπετέλεσε τὴν βίασιν, ἐξ ἧς ὠρμήθη καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ S t. - S i m o n, ἰσχύει ἐν σχέσει πρὸς ἅπαντα τὰ φαινόμενα, ἀπὸ τῶν ἀστρονομικῶν μέχρι τῶν κοινωνικῶν καὶ ἠθικῶν. Ἡ ἐπιστήμη δὲν θὰ εἶχε λόγον ὑπάρξεως, ἐὰν δὲν ἦδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ, ἐπὶ τῇ βίᾳ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀνακαλυπτομένων ἀπολύτων φυσικῶν νόμων, εἰς πρόβλεψιν τοῦ μέλλοντος. Ἡ δυνατότης τῆς προβλέψεως ἀποτελεῖ τὴν δικαίωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ρητῶς δηλοῖ ὁ C o m t e, ὅτι ἡ θετικοποίησις τῆς κοινωνιολογίας θὰ ἐπιτευχθῆ μόνον ἐὰν ἐφαρμοσθῆ καὶ ἐπ' αὐτῆς ἡ τὸ ἀ-

(1) C o m t e, op. cit., I, σ. 27.

(2) C o m t e, op. cit., σ. 28.

(3) C o m t e, op. cit., VI, σ. 425. Πρὸβλ. σχετικῶς καὶ τὰ κατὰ τοῦ ἀπλοῦ ἐμπειρισμοῦ διδασκόμενα ἐν : op. cit., IV, σ. 219.

(4) C o m t e, op. cit., VI, σ. 430.

λάνθαστον «κριτήριο τῆς ἐπιστημονικῆς θετικότητος» ἀποτελοῦσα «ἀρχὴ τῆς προγνώσεως» (1)

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς προγνώσεως ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῶν κοινωνικῶν φαινομένων προσκρούει καὶ κατὰ τὸν C o m t e ἐπὶ δυσχερεῶν. Ὅσον πολυπλοκώτερα τὰ φαινόμενα, τόσον περισσότερον εἶναι τροποποιήσιμα. Ἐὰ κοινωνικὰ φαινόμενα εἶναι, κατὰ τὸν C o m t e, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὰ πολυπλοκώτερα ἀπείντων τῶν φαινομένων. Ὡς ἐκ τούτου ὑπόκεινται ταῦτα περισσότερον παντὸς ἄλλου φαινομένου ὑπὸ τὴν πιθανότητα τροποποιήσεων. (2) Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν διέπονται ὑπὸ νόμων φυσικῶν. Ἐὰ κοινωνικὰ φαινόμενα—καὶ τοῦτο χαρακτηρίζει ὁ C o m t e ὡς τὴν θεμελιώδη βίαν τῆς κοινωνιολογίας του—δέον νὰ θεωρηθῶσιν «ὡς ἀναπότρεπτος ὑποτεταγμένα ὑπὸ ἀληθεῖς φυσικοὺς νόμους» καὶ δὴ νόμους ἐπιτρέποντας τὴν πρόβλεψιν τοῦ μέλλοντος. (3) Ἐὰ ὅτι ὑπόκεινται περισσότερον παντὸς ἄλλου φαινομένου ὑπὸ τὴν πιθανότητα τροποποιήσεων δὲν σημαίνει ἄρσιν τῆς διεπούσης αὐτὰ φυσικῆς νομοτελείας. Ἡ πιθανότης τροποποιήσεων, ὀφειλομένη εἰς τὴν πολίπλοκον φύσιν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, δὲν θίγει τὴν θεμελιώδη ὑπόστασιν τῶν φυσικῶν νόμων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. **Μεταβολὴ** τῶν νόμων δὲν εἶναι, κατὰ τὸν C o m t e, δυνατὴ. (4) Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος τροποποιήσεις ἀναφέρονται ἀπλῶς εἰς τὴν ἔντασιν καὶ τὸν τρόπον γενικῶς τῆς πραγματοποιήσεως αὐτῶν ἢ—προκειμένου περὶ τῆς θεμελιώδους ἐξελίξεως τῆς ἱστορίας—εἰς τὴν ταχύτητα αὐτῆς. (5)

Ὁ C o m t e λοιπὸν παραδέχεται, ὅτι οἱ διέποντες τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα νόμοι ὑπόκεινται εἰς τὴν πιθανότητα τροποποιήσεων καὶ ὅτι μάλιστα αἱ τροποποιήσεις αὐταὶ εἶναι δυνατὸν νὰ προκληθῶσι καὶ ὑπὸ τῆς βουλήσεως τῶν ἀνθρώπων. (6) Τοῦτο ὅμως δὲν πρόκειται νὰ μεταβάλλῃ τὴν θέσιν, ἣν θὰ λάβωμεν ἀπέναντι τῆς θεωρίας αὐτοῦ. Αἱ τροποποιήσεις δὲν προκαλοῦν μεταβολὰς τῶν νόμων, διότι,

(1) C o m t e, op. cit., IV, σ. 164.

(2) C o m t e, op. cit., IV, σ. 160 καὶ 206.

(3) C o m t e, op. cit., IV, σ. 167.

(4) C o m t e, op. cit., IV, σ. 207.

(5) C o m t e, op. cit., IV, σ. 207 κ. ἑ., καθὼς καὶ σ. 264 κ. ἑ.

(6) C o m i e, op. cit., IV, σ. 206 κ. ἑ.

ἔάν προσεκάλουν μεταβολάς, θὰ ἀνετρέπετο, κατὰ τὸν C o m t e, ὁλόκληρος ἡ οἰκονομία τῆς φύσεως. (1) "Ἄν καὶ δὲν ἐννοοῦμεν πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσῃ τις συμβιβασομένην τὴν θεωρίαν περὶ ἀπολύτου νομοτελείας (θεωρίαν θεσπίζουσαν ἀπόλυτον αἰτιοκρατίαν, Determinismus, καὶ αἰρῶσαν πᾶσαν ὑποκειμενικότητα ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς) πρὸς τὴν θεωρίαν περὶ τροποποιήσεων (θεωρίαν προϋποθέτουσαν ὑποκειμενικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν φυσικῶν νόμων), ἐν ταύταις ἀντιπαρεσχόμεθα τὸ σημεῖον τοῦτο, ἅφ' οὗ ἄλλως τε αὐτὸς οὗτος ὁ C o m t e δὲν ἀποδίδει εἰς τὴν περὶ τροποποιήσεων θεωρίαν τὴν σημασίαν θίγουσαν τὴν περὶ φυσικῆς νομοτελείας θεμελιώδη διδασκαλίαν αὐτοῦ. "Ἄς περιορίσωμεν λοιπὸν τὰς κριτικὰς παρατηρήσεις ἡμῶν εἰς τὴν θεωρίαν περὶ ἀπολύτου νομοτελείας.

5.—"Ἐν τῇ συντόμῳ κριτικῇ, ἣν πρόκειται νὰ ἐπιχειρήσωμεν, θὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὴν περὶ τοῦ νόμου τῶν τριῶν σταδίων θεωρίαν ὁμοῦ μετὰ τῆς θεωρίας περὶ ἀπολύτου νομοτελείας. Αἱ **γνωσεολογικαὶ** προϋποθέσεις ἀμφοτέρων τῶν θεωριῶν ταύτων συμπέπτουν. Ὁ L é v y-B r u h l, εἰς τῶν πιστοτέρων ἐρμηνευτῶν τοῦ Γάλλου φιλοσόφου, τονίζων, ὅτι οὐδεὶς πρὸ τοῦ C o m t e εἶχεν ἀνακαλύψει τὴν **ἐπιστημονικὴν σημασίαν** τῆς θεωρίας τῶν τριῶν σταδίων, ἐννοεῖ, ὅτι αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ C o m t e ἐπιχειρηθεῖσαν ἀναγωγὴν τῆς θεωρίας τῶν τριῶν σταδίων ὡς πορίσματος ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως τῆς ἱστορίας εἰς θεμελιώδη νόμον κυριαρχοῦντα ὁλοκλήρου τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπότητος. (2) Οὐσιαστικῶς λοιπὸν ἡ θεωρία περὶ ἀπολύτου νομοτελείας καὶ αἰτιοκρατίας ἀπορρέει ἐκ τῆς θεωρίας περὶ τοῦ θεμελιώδους νόμου τῶν τριῶν σταδίων. **Γνωσεολογικῶς** ἀνάγονται ἀμφότεραι εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅτι τὰ ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ φαινόμενα δεόν νὰ ἐρευνῶνται ὡς ἀκριβῶς ἐρευνῶνται καὶ τὰ φυσικά, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰ μὴ **πραγματικότης ἀπλῶς φυσικῆ**. Αὐτὸς οὗτος ὁ D u r k h e i m, ἀποδίδων μάλιστα τὴν πρώτην συνειδητὴν ἀποκρουστάλλωσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης εἰς τὸν S a i n t-S i m o n, χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς τὴν ἀρχὴν

(1) C o m t e, op. cit., IV, σ. 207 κ. ε.

(2) L. L é v y-B r u h l, La Philosophie d' Auguste Comte, Paris, cinquième édition, σ. 40.

ἀκριβῶς, δι' ἧς προήχθη ἡ παρατήρησις τῆς κοινωνικῆς καὶ γενικῶς ιστορικῆς ζωῆς εἰς ἐπιστήμην. (1)

Σύγχυσιν μεγαλυτέραν ἐκείνης, ἣτις ἐκδηλοῦται εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἡ ἱστορία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρευνηθῆ εἰ μὴ μόνον ὡς φύσις, οὐδέποτε ἐγνώρισε τὸ ἐπιστημονικὸν συνειδῶς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ παρατήρησις τῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων φερομένης καὶ διαμορφουμένης πραγματικότητος, δηλαδή τῆς ἱστορίας (ἐν τῇ γενικωτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ), ὡς φύσεως, βασίζεται ἐπὶ τῆς παραγνώσεως **στοιχειώδους ἀληθείας**. Ἡ στοιχειώδης ἀλήθεια, εἰς τὴν παραγνώρισιν τῆς ὁποίας ἀφείλεται ἡ γένεσις τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἀρχῆς, συνίσταται εἰς τοῦτο: ὅτι ἡ πραγματικότης, ἣτις φέρεται καὶ διαμορφοῦται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι δυνατόν ἀπλῶς νὰ «ἐξηγηθῆ», δηλαδή νὰ ἀναχθῆ εἰς μηχανικὰς αἰτίας καὶ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν θέσπισιν νόμων φυσικῶν, διότι ἡ πραγματικότης αὕτη πληροῦται ὑπὸ τῶν διεπόντων τοὺς φορεῖς αὐτῆς **νοημάτων**. Πῶς εἶναι, κατὰ τὸν Comte καὶ γενικῶς τοὺς νατουραλιστὰς μονιστὰς, δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ ἐκ πλήρωσιν ἐπιστημονικοῦ σκοποῦ ἡ ἐξήγησις γλυπτικοῦ π.χ. καλλιτεχνήματος μόνον ὡς ὕλης, χωρὶς νὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ μακρὴν πάσης μηχανικῆς αἰτιότητος ἀνεύρεσις τοῦ διέποντος αὐτὸ νοήματος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν. Πραγματικότης πεπληρωμένη ὑπὸ **νοημάτων**, πραγματικότης ἐμφανιζομένη ὡς **πραγματοποιήσις νοημάτων**, δὲν «ἐξηγεῖται» ὡς ἡ ἀπλὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦσα φύσις, ἀλλὰ «νοεῖται», δηλαδή συλλαμβάνεται ἐπιστημονικῶς μόνον δι' ἀναφορᾶς αὐτῆς πρὸς τὰ νοήματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν ὡς συνειδητὰ ἢ ἀσυνεῖδητα ἐλατήρια αὐτῆς (2). Μεταξὺ μηχανικῆς αἰτίας καὶ ἐλα-

(1) Émile Durkheim, op. cit., σ. 149.

(2) Ὅπως δὲν εἶναι δυνατόν πραγματικότης πεπληρωμένη ὑπὸ νοημάτων νὰ συλληφθῆ ἐπιστημονικῶς ὡς φύσις, δηλαδή ὡς ἀπλῶς πραγματικόν, οὕτω δὲν εἶναι δυνατόν καὶ ἡ ἀπλὴ φύσις νὰ συλληφθῆ ἐπιστημονικῶς ὡς πραγματικότης πεπληρωμένη ὑπὸ νοημάτων καὶ νὰ «νοηθῆ». Πᾶσα προσπάθεια «νοήσεως» τῆς φύσεως καταλήγει εἰς μεταφυσικὴν, διότι, μὴ περιοριζομένη εἰς ἀνεύρεσιν μηχανικῶν αἰτιότητων, δηλ. εἰς «ἐξήγησιν», ἀλλ' ἀναζητοῦσα τὸ νόημα τῆς μόνον ὡς ἀπλῆς πραγματικότητος ὑφισταμένης φύσεως ἢ προϋποθέτει ὡς ὑφιστάμενα ὑκοκείμενα (π.χ. τὸν Θεόν), τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξις δὲν εἶναι δυνατόν ἐπιστημονικῶς νὰ πιστοποιηθῆ, ἢ ἐμψυχῶς εἰς τὴν φύσιν νόημα, τὸ ὁποῖον μόνον ἐκ τῆς ἀξιολογικῆς συνειδήσεως τοῦ προ-

τηρίου (ή αίτιου) υφίσταται θεμελιώδης διαφορά. Ἐφ' ὅσον ἡ πραγματικότης φέρεται ὑπὸ ἀνθρώπων, δηλαδή ὑπὸ ὄντων θετόντων σκοποῦς καὶ διεπομένων ὑπὸ νοημάτων καὶ ἀξιών, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συλληφθῇ αὕτη ἐπιστημονικῶς διὰ τῆς πιστοποιήσεως τῆς διεπούσης αὐτὴν μηχανικῆς αἰτιότητος, δηλαδή δι' «ἐξηγήσεως». Ἡ ἀναζήτησις μηχανικῆς αἰτίας δὲν εἶναι δυνατὴ ἐκεῖ ὅπου φορεῖς τῆς πραγματικότητος εἶναι ἄνθρωποι, ἐκεῖ ὅπου ἡ πραγματικότης ἐμφανίζεται ὡς «μικτὴ» (1), δηλ. ὑπὸ νοημάτων πληρουμένη πραγματικότης. Ἡ ἀναζήτησις αἰτιωδῶν συνδέσμων ἐκεῖ ὅπου ἡ πραγματικότης ἐμφανίζεται ὡς πραγματοποίησις «νοηματικῶν συνδέσμων» (Sinnzusammenhänge) ἀποτελεῖ λογικῶς *condradictio in se*. Ἡ ἀναζήτησις φυσικοῦ νόμου ἐκεῖ ὅπου δοῶσι νοήματα καὶ οὐχὶ (ἢ ἔστω : οὐχὶ μόλιον) μηχανικαὶ αἰτία ὀδηγεῖ εἰς ἄτοπον. Μόνον ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ «ἀπλῶς» πραγματικοῦ, δηλ. τῆς φύσεως, εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτρέψῃ φυσικοεπιστημονικὴν γενίκευσιν, δηλ. θέσπισιν νόμων φυσικῶν. Ἡ ἀντιμετώπισις τῆς «μικτῆς» πραγματικότητος ἐπιτρέπει τὸ πολὺ κοινωνιολογικὴν γενίκευσιν, δηλ. ἀναγωγὴν τῶν πληρούντων αὐτὴν νοημάτων εἰς τύπους, οἱ ὅποιοι δὲν ἀποτελοῦν νόμους φυσικούς, ἀλλὰ «ταξινομητικὰς» (klassifikatorische) ἐννοίας. Αἱ ἐννοιαὶ π.χ. τῆς Ἀναγεννήσεως ἢ τοῦ Καπιταλισμοῦ δὲν ἀποτελοῦν γενίκευσιν ἀπλῆς πραγματικότητος, ἀλλ' ὀρισμένων νοημάτων, τὰ ὅποια πληροῦν τὴν ἱστορικὴν (δηλ. μικτὴν) πραγματικότητα. Μόνον ἡ γενίκευσις τοῦ ἀπλῶς πραγματικοῦ ὀδηγεῖ εἰς τὴν πιστοποίησιν τῆς ὑπάρξεως φυσικῶν νόμων. Ἡ γενίκευσις νοημάτων ὀδηγεῖ ἀπλῶς εἰς ἐννοίας, δι' ὧν ταξινομεῖται ἡ μικτὴ πραγματικότης. Ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει νόημα καὶ χωρεῖ ἀπλῶς «ἐξηγητικὴ» ἐπέμβασις τοῦ ἐπιστημονικοῦ συνειδότητος. Ὅπου ὑπάρχει νόημα, ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη καὶ χωρεῖ «νοητικὴ» ἐπέμβασις τοῦ ἐπιστημονικοῦ συνειδότη-

βαίνοντος εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν καὶ οὐχὶ ἐξ αὐτῆς καύτης τῆς πραγματικότητος ἐξάγεται. Παράδειγμα μεταφυσικῆς συλλήψεως τῆς φύσεως διὰ τῆς ἐμφυσήσεως εἰς αὐτὴν τελῶν, τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκπορεύωνται ἐξ αὐτῆς, εἶναι ἡ θεωρία τοῦ *Δαρβίνου*.

(1) Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ «μικτοῦ» παρὰ Πλάτωνι πρβλ. κυρίως Johannes Theodorakopoulos, op. cit., σ. 7 κ. ἐ., 23 καὶ 29 κ. ἐ.

τος. Τοῦτο ἀποτελεῖ θεμελιώδη γνωσεολογικὴν ἀρχήν. Τὴν ἀρχὴν ταύτην ἠγγνόησαν πάντες ὅσοι ἐζήτησαν νὰ ἐρευνήσουν καὶ τὴν ἱστορίαν ὡς ἀπλὴν φύσιν. Ἡ ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα, φερομένη ὑπὸ ὄντων διετόντων σκοποῦς καὶ διεπομένων ὑπὸ νοημάτων καὶ ἀξιῶν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συλληφθῇ ἐπιστημονικῶς εἰ μὴ μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰ διέποντα τοὺς φροεῖς αὐτῆς νοήματα. Τὰ νοήματα ὅμως πραγματοποιοῦνται—καὶ ἡ πραγματοποίησις αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν μεταξὺ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ κειμένην μικτὴν πραγματικότητα—χωρὶς νὰ ἀποτελοῦν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ πραγματικότητα. Μὴ ἀνῆκοντος τοῦ νοήματος εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἀπλῶς πραγματικοῦ, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διέπηται τοῦτο ὑπὸ μηχανικῶν αἰτιῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑπὸ νόμων φυσικῶν ; (1)

6.— Ἡ ἀρχὴ λοιπόν, ἐξ ἧς ὀρμᾶται ὁ C o m t e, ἡ ἀρχή, καθ' ἣν τὰ ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ φαινόμενα διέπονται ὑπὸ φυσικῆς νομοτελείας, εἶναι κατὰ βάσιν ἐσφαλμένη. Ἀλλὰ μήπως εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ C o m t e συνεπὴς πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην ; Πῶς συμβιβάζεται πρὸς τὴν θεωρίαν περὶ ἀπολύτου νομοτελείας ἢ ὡσαύτως θεμελιώδους, διὰ τὸν C o m t e, θεωρία, καθ' ἣν ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος κυβερνᾶται κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον ὑπὸ ἰδεῶν, δηλ. ὑπὸ τῶν ἐλευθέρων προσανατολισμῶν τοῦ πνεύματος, θεωρία ἀποκαλύπτουσα τὴν ὑφισταμένην ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ C o m t e βαθυτάτην ἀντινομίαν μεταξὺ θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς βουλήσεως, μεταξὺ ἀναγκαιότητος καὶ ἐλευθερίας ; (2)

Ὁ P a u l B a r t h ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ C o m t e ὀρμᾶται γενι-

(1) Πρὸς βλ. σχετικῶς πρὸς πάντα τὰ ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα : H e i n - r i c h R i c k e r t, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, Tübingen 1921, M a x W e b e r, Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftelshre, Tübingen 1922, καὶ H a n s O p p e n h e i - m e r, Die Logik der soziologischen Begriffsbildung (Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte 5), Tübingen 1925. Πρὸς βλ. ὡσαύτως τὴν εἰσαγωγὴν, ἰδίᾳ § 7—§ 15 τοῦ ἤδη μνημονευθέντος ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἔργου τοῦ συγγραφέως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικῶς τὴν αἰτιωκρατίαν πρὸς βλ. καὶ τὴν θεμελιώδη ἀντίκρουσιν τοῦ H . R i c k e r t ἐν System der Philosophie, Teil I; Tübingen 1921, σ.

(2) Πρὸς βλ. σχετικῶς καὶ K u r t R e i c h e, Auguste Comtes Ges. schichtsphilosophie, Tübingen 1927, σ. 26 κ. ἑ.

κῶς καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῶν προγραμματικῶς διατυπωμένων ἀρχῶν αὐτοῦ, οὐχὶ τόσο ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, ὅσον ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς τελεολογίας. (1) Ὁ τρόπος, καὶ ὃν ἀντιμετωπίζει οὗτος τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος μαρτυρεῖ σαφῶς περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ Barth.

Ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω φράσεις τινὰς τοῦ Comte, καὶ ἅς ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ *τελικήν* κατάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὴν κατάστασιν, πρὸς ἣν τοῦτο ἀνέκαθεν ἔτεινε. Τί σημαίνουν αἱ φράσεις αὗται; Ἐμφανίζεται δι' αὐτῶν ἄρα γέ ἡ θετικὴ φιλοσοφία καὶ γενικῶς τὸ θετικὸν καθεστὸς ὡς ἀποτελέσμα αἰτιῶν ἱστορικῶς διαμορφωθείσων; Ἀσφαλῶς ὄχι. Διὰ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος φράσεων τοῦ Comte καταδεικνύεται σαφῶς, ὅτι οὗτος ἀντελαμβάνετο τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας ὡς ἐξηρημένην, *παρὰ πᾶσαν θετικὴν ἀρχήν*, ἐκ σκοπῶν καὶ οὐχὶ ἐκ μηχανικῶν αἰτιῶν. Ὁ Comte ἐμφανίζει τὴν ἱστορίαν ὡς τείνουσαν πρὸς ὀρισμένον σκοπὸν καὶ ἐρμηνεύει αὐτὴν τελεολογικῶς. Τὴν ὑπαρξίν μάλιστα ὀλοκλήρου τοῦ μεταφυσικοῦ σταδίου δικαιολογεῖ οὗτος μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν, λέγων ἠρητῶς, ὅτι τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ εἰ μὴ στάδιον *μεταβατικόν*, στάδιον προορισμένον νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς τὸν θετικισμόν.

Ἡ μεταστροφή τῆς αἰτιοκρατίας εἰς τελεολογίαν ἀποτελεῖ τὴν μεγίστην τῶν ἀνακολουθιῶν, εἰς ἅς ὑπέπεσεν ὁ Comte. Ἡ ἀνακολουθία αὕτη εἶναι τόσο καταφανής, ὥστε δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον, ὅπως ἐπιμείνομεν περισσότερον εἰς τὴν ἀποκάλυψιν αὐτῆς.

7.— Πῶς δικαιολογεῖται ἄρα γέ ἡ τοιαύτη σύγχυσις κατευθύνσεων καὶ ἀρχῶν, ἣτις ἐκράτει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Comte;

Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα δὲν ἀρκεῖ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἀπλῶς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἔζησε καὶ εἰργάσθη ὁ Comte. Ἡ ἔλλειψις σταθερῶν γνωσεολογικῶν προϋποθέσεων, ἣτις ἐχαρακτήριζεν αὐτόν, δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἐποχὴν του. Ταύτης εἶχε προηγηθῆ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Kant καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος. Τὸ κύριον αἷτιον, εἰς ὃ ὀφείλονται αἱ κρατοῦσαι ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Comte συγχύσεις, εἶναι τοῦτο :

(1) Paul Barth, op. cit., σ. 206 κ, ἐ.

ὅτι ὁ Γάλλος φιλόσοφος ὁρμήθη κυρίως ἐκ διαθέσεων καθαρῶς πὸ
λιτικῶν. Θέλων νὰ ἀποφύγη τὴν ἀπόλυτον λογοκρατίαν (Rationalismus), τὴν ὁποίαν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν εὐρισκόμενος τῶν παλινορθωτικῶν διαθέσεων τοῦ 16^{ου} αἰῶνος (1), ἐθεώρει ὡς καταστρεπτικὴν, καταπολεμήσας μάλιστα αὐτὴν ἰδίᾳ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Rousseau (2) προσεπάθει νὰ συμφιλιώσῃ τὴν πολιτικὴν μετὰ τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης, τὴν οὐτοπικὴν διάθεσιν τοῦ ἐλευθέρως καὶ ἀνθαιρέτως κινουμένου πνεύματος μετὰ τῆς δεσμευούσης αὐτὸ παρατηρήσεως καὶ ἐκτιμήσεως τῆς πραγματικότητος. Ἡ προσπάθεια αὕτη ἦτο ἐκ τῶν προτέρων καταδεδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν. Διὰ τὴν ἀποφύγη τὴν οὐτοπίαν, κατέφυγεν ὁ Comte εἰς τὴν «μεθιστορικὴν» (ἢ μᾶλλον: ἀνθιστορικὴν) θεωρίαν περὶ τῆς διεπούσης τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπολύτου φυσικῆς νομοτελείας. Τὰ πρῶτα βήματά του ἀπέδειξαν ἀνεπαρκῆ τὴν θεωρίαν ταύτην πρὸς ἐπιτυχῆ ἐπιδίωξιν τῶν ἐμπνεόντων αὐτὸν σκοπῶν. Καὶ τοιουτρόπως ὁ πολιτικὸς Comte ὑπέπεσεν ἀσυναίσθητως εἰς τὴν σύγχυσιν μεταξὺ αἰτιοκρατίας καὶ τελεολογίας. Ἡ σύγχυσις αὕτη ἀπέβη εἰς βάρος μὲν τῆς ἐπιστήμης, πρὸς ὄφελος δὲ τῶν πολιτικῶν σκοπῶν αὐτοῦ.

Εἶπομεν ἤδη ποιοὶ ὑπῆρξαν, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, οἱ πολιτικοὶ σκοποὶ, πρὸς οὓς ἀπέβλεπεν ὁ Comte. Διὰ τοῦ θριάμβου τῆς θετικῆς φιλοσοφίας θ' ἀπεκαθίστατο, κατ' αὐτόν, ἡ τάξις ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἔκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ θεμελιώδους ἔργου του περιγράφει οὗτος λεπτομερῶς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐφαινόετο, ὅτι ἡ θετικὴ φιλοσοφία θὰ ἀπεκαθίστα τὴν τάξιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐκτειθέμενα πιστοποιοῦσι τὴν ὀρθότητα τῆς ἀνωτέρω γενομένης παρατηρήσεως: ὁ Comte προσεπάθει πράγματι νὰ συμφιλιώσῃ τὴν ἀπόλυτον λογοκρατίαν μετὰ τῆς ἀνιγεννηθείσης ὑπὸ τῶν παλινορθωτικῶν τάσεων τοῦ 16^{ου} αἰῶνος ἀφοσιώσεως εἰς τὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἱστορίαν. (3) Ἡ πνευματικὴ

(1) Ὁ Carl Brinkmann (Gesellschaftslehre, Berlin 1925, σ. 3) ἀποκαλεῖ μάλιστα τὸν Comte κοινωνιολόγον τῆς παλινορθώσεως, κατατάσσων αὐτὸν εἰς τὴν σειρὰν τῶν De Maistre καὶ Lamennais.

(2) Comte, op. cit., IV, σ. 88, καὶ V, σ. 408.

(3) Πρβλ. σχετικῶς καὶ Franz Oppenheimer, System der Soziologie, Erster Band, Erster Halbband, Jena 1922, σ. 6 καὶ 12.

ἀναρχία τῆς ἐποχῆς του, ἀποτελοῦσα τὴν πηγὴν τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναρχίας αὐτῆς (1), ὀφείλετο, κατὰ τὸν Comte, εἰς τὸν πόλεμον, ἢν διεξήγον προῶς ἀλλήλας ἡ τάξις καὶ ἡ πρόοδος (2), ἡ τάξις ὡς ἡ συντηρητικὴ ἰδέα τῆς θεολογικῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ πρόοδος ὡς ἡ ἐπαναστατικὴ ἰδέα τῆς μεταφυσικῆς φιλοσοφίας (3). Ἡ μετάβασις ἀπὸ κοινωνικοῦ τινος συστήματος εἰς ἄλλο προϋποθέτει, κατὰ τὸν Comte, ἰσχυραίως εἶδος τι ἀναρχικῆς μεσοβασίλειας, προσωρισμένης νὰ ἀποτελέσῃ ἀπλῶς περίοδον μεταβατικὴν (4). Ἡ ἐπὶ τῆς ἐπαναστατικῆς ἰδέας τῆς προόδου βασιζομένη μεταφυσικὴ φιλοσοφία προσπαθεῖ εἰς μάτην νὰ σταθεροποιήσῃ καὶ διαιωνίσῃ κατάστασιν, ἣς ὁ προσωρισμὸς εἶναι μόνον ἡ μεταβατικότης (5). Ἡ ἐπὶ τῆς συντηρητικῆς ἰδέας τῆς τάξεως βασιζομένη θεολογικὴ φιλοσοφία προσπαθεῖ ἀντιθέτως νὰ ἀγνοήσῃ τὰς νέας ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι ἀφ' ἑαυτῶν ἐδημιουργήθησαν, καὶ ζητεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν κοινωνίαν εἰς τὴν κατάστασιν, ἡ ὁποία ἀκριβῶς ἐγέννησε τὴν ἐπαναστατικὴν κρίσιν (6). Ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἐμπνέεται ὑπὸ τοῦ σκοποῦ, ὅπως συμφιλιώσῃ τὰς ἀντιμαχομένας ἰδέας τῆς τάξεως καὶ τῆς προόδου, ἀποδεικνύουσα, ὅτι τάξις καὶ πρόοδος ἀποτελοῦν δύο ἀναγκαίας φάσεις τῆς αὐτῆς θεμελιώδους ἀρχῆς (7). Τοῦτο εἶναι τεταγμένη νὰ ἀποδείξῃ ἡ θετικὴ φιλοσοφία διὰ τῆς θετικοποιήσεως καὶ τῆς κοινωνιολογίας.

8.—Εἴπομεν ἐπανειλημμένως, ὅτι ὁ Comte ἐθεώρει τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ὡς τὰ πολυπλοκώτερα ἀπάντων τῶν φαινομένων. Πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς κοινωνιολογίας ὡς τῆς ἀσχολουμένης περὶ τὰ πολυπλοκώτερα τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐπιστήμης ἐχρησιμοποίησεν ὁ Comte ὡς κοιτήριον τὴν «ἐγκυκλοπαιδικὴν κλίμακα» τῶν ἐπιστημῶν. Αὕτη ἀποτελεῖ μίαν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ ὅλου ἔργου του.

Ἐν τῷ προκειμένῳ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προβῶμεν εἰς ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας τοῦ Comte περὶ τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς κλίμακος τῶν ἐπιστημῶν (8). Ἀρκούμεθα ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ τονίσωμεν, ὅτι δι'

(1) Comte, op. cit., IV, σ. 2. (2) Comte, op. cit., IV, σ. 5.

(3) Comte, op. cit., IV, σ. 8. (4) Comte, op. cit., IV, σ. 19.

(5) Comte, op. cit., IV, σ. 24. (6) Comte, op. cit., IV, σ. 11.

(7) Comte, op. cit., IV, σ. 6.

(8) Διεξοδικὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας ταύτης δύναται τις νὰ εὑρῃ ἐν τῷ